

સર્વ હક પ્રકાશકને સ્વાધીન છે.

હઝરત મેહબુબે ઈલાહી

અવન ચરિત્ર.

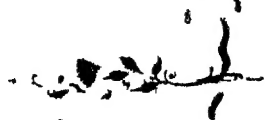
બાપાનર કર્તા,
મુન્શી એ. સી. અર્માન.
છ હવી પ્રસિધ્ધ કરનાર,
શાખ ગુલામ હુસેન સફેદા.

કે. સફેદા બુક ડીપો, રાંદેર. (જી. સુરત.)

{ આવૃત્તી પહેલી. કીંમત. }
{ પ્રત., ૧૦૦૦ ૦-૧-૬ }

મુવિદ્લસ-ગુજરાત પ્રેસ. સુરત.

વાંચવા લાયક ગુસ્તકો.

મીલાદે અકબર ઉર્દુ	૦-૧૨-
રીયાઝે અકબર ઉર્દુ	૦-૮ -
નીહાલે અકબર ઉર્દુ	૦-૬ -૮
ગુલીસ્તાને અકબર ઉર્દુ	૦-૬ -૮
ગુલઝારે અકબર ઉર્દુ	૦-૬ -૮
બાગે કલામે અકબર	૦-૬ -૮
મબરે અયયુબ	૦-૪ -૦

ઉર્દુ અધ્યાન ગુજરાતી । શ્રેણીમાં.

તોહફાએ રશીદિયહ ૦-૬

(ઘટાઉલી કીમત

તોહફાએ હમીદિયહ ૧૭ પાયા

મેહબુબે ઇલાહીનું જીવન ચરિત્ર (ગુજરાતી) કી.

મળવાનું ઠેકાણું.

અફઝલ બુક ડિપો, /

રાંદેર

જી. સુરત

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌટુંબિક વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૩૯-૯ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ દુર્ગત મેદુલે ઈલાહી
જીવનચરિત્ર

વિષય ૧૭૨૭. ઇતિહાસ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ

હઝરત મેહબુબે ઈલાહીનું જીવન ચરિત્ર

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

હઝરત મેહબુબે ઈલાહીનું મુળનામ નિઝામુદ્દીન હતું. આપના પિતાશ્રી અહમદ ખીન દાન્યાલ હતા, જેઓ ગીઝનીથી હિન્દમાં આવ્યા હતા અને બદાયુનમાં વાસ કરી રહ્યા હતા. હઝરત મેહબુબે ઈલાહી સને. ૬૩૪ હીજરીનાં, સફર માસમાં બદાયુનમાં જન્મ્યા. એઓ શ્રી જ્યારે પાંચ વરસના હતા, ત્યારે એમના પિતાશ્રી જન્મત નશી થયા. આથી આપની કેળવણી-શિક્ષણનો સર્વે ભાર આપની માયાળુ માના માથે પડ્યો. એમનામાં સમજૂ આવી ત્યારથી તેઓ જાહેરી મદ્રિસ સંપાદન કરવામાં બળગી ગયા, અને સર્વે વિદ્યા હદીષ, તફસીર, ફિકાહ વીગેરેમાં કમાલ હાંસલ કરી લીધો. આ વખત સુધી તેઓ બદાયુનથી બહાર ન ગયા હતા. જ્યારે આપની ઉંમર ૨૫ વર્ષની થઈ તો તેમણે દિલ્હીજવા વિચાર કર્યો. આ વેળા દિલ્હી તો હુન્નર જ્ઞાનની ખાણ હતી. સુલતાન નાસીરુદ્દીન બિન શમશુદ્દીન અલતમશ જેને પોતાના ધર્મ-ભક્તિના લીધે તાબેઘનની યાદગાર સમજવામાં આવતો, તે હિન્દનો હાકેમ હતો, અને આસુદ્દીન બલખન જેણે પહાણ વંશને પાછળથી ચમકાવ્યો હતો તે એ બાદશાહનો વજીર હતો. આ વેળા

વસ્તુ સ્થિતી એમ હતી કે તાતારી તોફાને સર્વ મધ્ય એશીયામાં ખળભળાટ મચાવી અવ્યવસ્થા કરી મુકી હતી. આથી તે તરફના સર્વે કમાલ વાળા લોકો આ તરફ આકર્ષાઈ દિલ્લી દરબારમાં એકઠા થઈ રહ્યા હતા, એટલે અહીંયા જ્ઞાન-વિદ્યા અને હુન્નરનો સમૃદ્ધ જોશ ખાતો હતો. આ અહલે કમાલ લોકોમાં એક સાહેબ ખ્વાજા શમસુદ્દીન ખારઝમી નામે પણ હતા જેઓ તે કાળના ઉલમાઓમાં મુખ્ય હતા. ગ્યાસુદ્દીન બલખનને તે વખત શમ્સુલ મુલ્કનો ખિતાબ મળ્યો હતો અને પ્રધાન નિભાયા હતા.

હઝરત નિઝામુદ્દીન અવલીયા જ્યારે બદાયુનથી દિલ્લી આવ્યા તો એક મસ્જીદના હુજરામાં મુકામ કર્યો, અને ખ્વાજા શમસુદ્દીનની પાસે અબ્યાસ કરવા શરૂ કર્યો. ખ્વાજા બે ઠેકાણે પાંઠે આપતા હતા. એમના હુજરામાં ખાસ શિષ્યોને શિક્ષણ આપતા અને એ સિવાય બીજા એક જગ્યા હતી જ્યાં સામાન્ય શિષ્યોને ભણાવતા હતા.

ત્રેમીની પાઠશાળા.

હઝરત ખ્વાજા નિઝામુદ્દીન અવલીયા થોડાક દિવસોજ અબ્યાસમાં સામેલ રહ્યા કે ખ્વાજા શમસુદ્દીને એમની સ્વભાવિક શક્તિ સારી પેઠે ઝોળખી લીધી, તેથી એમને પણ ખાસ શિષ્યો સાથે બેસવાની આજ્ઞા મળી ગઈ. આવેળા ખાસ શિષ્યોમાં મેલમુએ ઇલાહી સિવાય બે શખ્સ બીજા પણ હતા. એક મુલ્કાં કુતુબુદ્દીન નાદિલાં અને બીજા મુલ્કાં ખુરહાનુદ્દીન બાકી હતા. જ્યારે ધીમે ધીમે ખ્વાજા શમસુદ્દીન મેલમુએ ઇલાહીના ગુણ નીતિ, અને રાત ભાતની પુરી માહિતી મળી તો તેઓ એમને ઘણું માન આપવા લાગ્યા, અને ખાસ શિષ્યોમાંથી પણ

એમને એક અસાધારણ નજરે દેખવા લાગ્યા. જો કોઈ શિષ્ય ન આવતો તો ખ્વાજા તેમનાથી કહેતા હતા કે “ મેં શું કર્યું હતું કે તમે ન આવ્યા ? ” પરંતુ જ્યારે હઝરત મહેબુબે ઇલાહીન આવતા ત્યારે એ શરેર પડતા હતા:—

એઆય કમ અઝાંકે ગાહ ગાહે
આઇ વ ખમાકુની નિગાહે.

અબ્યાસમાંથી જે વખત મળતો તે શેખ ફરીદુદ્દીન ગંજ શકરના બાઈ શેખ નજમુદ્દીનની સોજતમાં ગાળતા. શેખ નજમુદ્દીન ઘણાજ કમાલ વાળા અને મુતવક્કલ ખુબુગે હતા. આ ઉપરાંત ઝહેરી ઇસ્મમાં પણ આપનો દરજ્જો ધણો ઉંચ હતો.

આ વખતે એવું બન્યું કે હઝરત મહેબુબે ઇલાહીનાવાલિદાસાહીબા સ્વર્ગ-વાસ થયા, આથી હવે એમનો ઝાઝો વખત શેખ નજમુદ્દીનની સોજતમાં વ્યતીત થવા લાગ્યો.

જ્યારે આ રીતે કેટલાક વરસ ગુજ્યાં, અને ખ્વાજા ખ્વારઝમીથી જે કે પ્રાપ્ત કરવું હતું તે મેળવી લીધું ત્યારે એમને આજીવિકાની ચિંતા થઈ. એમણે શેખ નજમુદ્દીનથી કહ્યું કે આપ દુઆ કરો કે કોઈ ઠેકાણે કાજીની જગ્યાએ મારી નીમણુંક થાય કે જોયી હું બલકે ખુદાની સાથે ઇન્સાફ કરી શકું. શેખ નજમુદ્દીને કે ઉત્તર ન વાળ્યો, તેથી એમણે બીજાંવર જોરથી કહ્યું. શેખ સાહેબે જવાબ આપ્યો “ નકરે ખુદા કે તમે કાઝી બનો બલકે તમે તે બની જાવ કે જે મારી જાણમાં છે. આ એક વાત થઈ હતી કે જે પુરી થઈ, અને હઝરત મહેબુબે ઇલાહીને એનો ખ્યાલ પણ ન રહ્યો. એક રાત્રે એવું

બન્યુ કે એઓશ્રી દિલ્લીની જુમ્મા મસ્જિદમાં હતા કે ખાંગી સાહેબે કુર્આનની એ આયત પઢી અલમ યાનદલ્લીના આમનુ અન તખશઅહ કુલુખલુમ લેઝીકરીલાહ. ”

ત્રમીની કુચ !

એ આયત સાંભળી આપપર એના અસરથી એક ખાસ કેરીયત તારી થઈ ગઈ. આ વખતે હજરત ફરીદુદ્દીન ગંજશકરની ખ્યાતી સામાન્ય બની હતી, અને શેખ નજીબુદ્દીનથી પણ રોજ રોજ એમની ખમરો સાંભળતા હતા, તેથી સવારમાંજ ઉઠી કે પછી સામાન લીધા વીના અન્નેધન કર્યા તરફ રવાના થઈ ગયા. ગુરુવારના દિવસે જોહરની નમાઝ વેળા હજરત મહુખે ઇલાહી શેખ ફરીદુદ્દીન ગંજશકરની સેવામાં હાજર થઈ ગયા. એઓશ્રી ઘણી કોશીશ કરતા કે કોઈ પણ રીતે પોતાના શોખ ઉત્સાહને જાહેર કરાય, પરંતુ દહેશત તેમ કરવા ન દેતી હતી, શેખ ફરીદુદ્દીન ગંજશકર મહેુખે ઇલાહીની આ સ્થિતિ સમજી ગયા એટલે બોલ્યા:—

“ દહેશત કરવાનું કંઈ કારણ નથી. ” આ પછી ગંજશકર સાહેબે એમને બચત કરી.

અટલાહ વાલાઓનાં ભોજન.

આ વખતે ગંજશકરની આર્થિક હાલત કઠંગી હતી, આપના સંબંધી સોબતીઓને અઠવાડીયામાં એક બે દિવસનો ભુખમરો ઉઠાવવો પડતો હતો એમનું આવરગી ખાનું વિશાળ હતું, અને મઉલાના બદરુદ્દીન ઇસ્લાહ ખુખારી જેઓ મહાન આલિમ હતા લાકડીઓ વીણી વીણીને લાવતા હતા. જમાલુદ્દીન હીસામુદ્દીન કાબલી પાણી લાવી દેગ

ધોતા હતા. જ્યારે મેહ્યુમે ઇલાહી ત્યાં પહોંચ્યા, તો તેમણે ગદે રાંધવાની ફરજ ને પોતાના માથે લીધી. એમને રાંધતા નઆવડતું હતું, અને સર્વે સામગ્રીઓ પણ મોજુદ ન રહેતી તેથી ભોજન બે સ્વાદું થતું હતું. કોઇ વેળ ભોજન નાં મીઠું પડતું અને કદી ભુલી જવાતું છતાં રોજ સાંજરે એજ ભોજન એક માટીના પ્યાલામાં મુકી મેહ્યુમે ઇલાહી શેખના આગળ પીરસતા, અને શેખ એને સ્વાદ લઇ ખાતા હતા.

એક વાર એમ બન્યું કે બે ત્રણ દિવસ સુધી લાગ લગાટ મીઠું ન મળ્યું. હઝરત મેહ્યુમે ઇલાહીએ ગાંધીને ત્યાંથી એક પૈસાનું મીઠું ઉધાર લઈ દેગમાં નાંખી દીધું. જ્યારે ખાવાનું શેખના સામે પીરસવામાં આવ્યું અને તે ખાવા ગયા તેમણે હાથ અટકી ગયો. એટલે તેઓએ કહ્યું “મને આજના ખાવામાં કંઈ શક પડે છે.”

આથી મેહ્યુમે ઇલાહીએ ફરમાવ્યું કે “લાકડાં અને પાણી વગેરે જાવવાનું કામ મૌલાના હિસામુદ્દીન, મૌલાના જમાલુદ્દીન અને મૌલાના અદરુદ્દીનના હસ્તક હતું, તેથી કોઈ શકનું કારણ જણાતું નથી” શેખ સાહેબે પૂછ્યું “મીઠું ક્યાંથી લાવ્યા?” મેહ્યુમે ઇલાહીએ વિનય પૂર્વક જણાવ્યું કે અમુક ગાંધીને ત્યાંથી હું ઉધાર લાવ્યો છું.”

શેખ સાહેબે દર્શાવ્યું કે “ચાહ રાખો કે દુરવેશ હુખમરાથી મરી જવા લાગે તો પણ તેણે પોતાના નફસની લજ્જતની ખાતર કદી કરજ લેવું જોઈએ નહિ.” હઝરત મેહ્યુમે ઇલાહી દર્શાવે છે કે “વિદ્યાબ્યાસના જમાનાથી મને કરજ કરવાની ટેવ પડી હતી, પરંતુ એ વખતથી મેં તોખા કરી અને ફરી કોઇ પાસેથી કરજ નાણાં લીધા નહીં.” આ પછી શેખે પોતાની કમ્મત મેહ્યુમે ઇલાહીને

અર્પણ કરો, અને જ્યારે થોડાક દિવસમાં તસવ્વુફના સર્વ પગથીયા પૂર્ણ થયા તો શેખે એમને દિલ્હી જવાની આજ્ઞા આપી. અને ફરમાવ્યું કે “દુશમનોને પણ ખુશ રાખો, અને કદી કોઈથી કરજ નાલો અને કદાચ કોઈનું કરજ માથે હોય તો તે અદાકરી દેવાની કોશીશ કરો.” જ્યારે મેહબુબે ઇલાહી સાહેબ દિલ્હી આવ્યા ત્યારે શેખનજીમુદ્દીન મુતકવ્વલથી મળ્યા. અને સર્વે ખીના સંભળાવી. એઓ હાલ દિલ્હી આવ્યા તે એક માણસ પાસેથી એક પુસ્તક ઉછીનું વાંચવા લીધેલું, તે ગુમ થઈ ગયું હતું. આથી તેઓ સૌથી પહેલાં એ પુસ્તકના માલિક કને ગયા, અને એમણે તેને કહ્યું કે તે પુસ્તક મારાથી એ પ્રમાણે ખોવાઈ ગયું છે. પરંતુ શીકર કરશે નહિ હું કાગળ લાવી તેની નકલો કાઢી ખીજના પુસ્તક-માંથી ઉતારી તમને પહોંચાડીશ.” તે માણસે જવાબ આપ્યો કે “તે પુસ્તક મેં તમને ભેટ આપી દીધું માટે તમે નકલ કરવાની આપદા કરશે મા.” આ પછી આપ એક કાપડીયા કને ગયા. એ કાપડીયા પાસે એમણે કાપડ ઉધાર લીધું હતું. પરંતુ એણે પર દશ જતીલ લખ્યું લઈ બાકીના નાણાં માફ કરી દીધા. જ્યારે હજરત મેહબુબે ઇલાહી અન્નેધનથી દિલ્હી પાછા આવ્યા, ત્યારે રહેવાને માટે કોઈ એવું ઠેકાણું એમને માટે ન હતું કે જ્યાં એઓ નિરાંતે ખુદાની યાદમાં મશગુલ થઈ શકે. એ ઉપરાંત શહેરમાં વાસ કરવાનું એમને પસંદ પણ ન હતું- આથી એઓ ઘણી વેળા શહેરથી બહાર જંગલમાં ચાલ્યા જતા, અને કુર્બાન શરીફ મહોંટે કર્યા કરતા. એક દિવસ એઓ શ્રી કતલગખાનની હોજના તીરે બેઠા હતા કે એક દુરવેશ દેખાયા, તેમણે પણ દિલ્હીમાં વાસ કરવા માટેના પસંદગી દેખાડી. આ વીવેચનની મેહબુબે ઇલાહીના

દિલ્લપર બારે અસર થઈ, અને તેથી એઓત્રીએ તેજ પળે નિશ્ચય કર્યો કે હવેથી ભવિષ્યમાં નજીકના એક ગયાસપુર નામક ગુમ નામ ગામડામાં રહીશ. પહેલ વહેલાં જ્યારે એઓ ત્રીએ ગયાસપુરમાં નિવાસ કર્યો તો ફક્ત એ માણસ એમની સંવામાં હતા. એક શેખ ખુરદાનુદીન મોહંમદ ગરીબ કે જેમની કબર દખ્ખણમાં દાંડતાયાદમાં છે; અને બીજા શેખ કમાલુદીન યાકુબ, કે જેમનું મઝાર પટ્ટનમાં છે.

ફકીર જાહેરીની દેગ

ગરીબીની એ સ્થિતિ હતી કે ઘણીજ મુશકેલીએ રોજાની ઇફતારી માટે પણ કૈંક મળતું. એકવાર એમબન્યું કે ચાર દિવસ સુધી પાણી સિવાય ખાવાનું ન મળ્યું. હજરત મેહબૂએ ઇલાહીને પણ રોજો ઇફતાર કરવા બીજી કંઈ ખાવાનું મળ્યું નહિં. એ દેકાણે એક સદગુણી આઘ રહેતી હતી. એ આઈ મેહબૂએ ઇલાહી પર ઘણી શ્રદ્ધા રાખતી હતી. તેણી સુતર કાંતતી અને તેને વેચી ધણું ખરીદતી, અને વગર મીઠાની શીકી રોટલી રાંધી રોજો ઇફતાર કરતી હતી. જ્યારે એ આઘને મેહબૂએ ઇલાહીની સ્થિતિની જાણ થઈ તો તેણે દોઢ શેર લોટ મોકલી આપ્યો. મેહબૂએ ઇલાહીએ હુકમ આપ્યો કે દેગમાં લોટ નાંખી પાણી ભરીદો, અને અગ્ની પ્રગટાવો. શેખ કમાલુદીન યાકુબ આ કાર્યમાં મશગુલ હતા, કે એકાએક રિંદ દુરતીશ ત્યાં આવ્યો અને મેહબૂએ ઇલાહીને આપોકાર કહેવા લાગ્યા કે જે કંઈ ખાવાનું હોય તો ફકીરોથી છુપાવો નહીં “હજરત મેહબૂએ ઇલાહીએ જવાબ આપ્યો કે “પધારો દેગ જોશ ખાઈ રહી છે” ફકીરે જવાબ આપ્યો કે “તમે પોતે જાઓ, અને જે સ્થિતિમાં હોય તે સ્થિતિમાં દેગને ઉઠાવી લાવો” મેહબૂએ ઇલાહી તુર્તજ કબા થઈ ગયા અને

પોતાના મુખારક હસ્ત પર કપડું લપેટી દેગને ઉતારી અને ફકીર સમક્ષ મુકી દીધી.

દેગ માટીની હતી એટલે એ ફકીરે તેને ભાંગી નાંખી અને કહ્યું કે “શેખ ફરીદુદ્દીન ગંજ શકરે શેખ નિઝામુદ્દીનને દૌલત આતિની અર્પણ કરી અને મેં એના માટે જાહેરી ફકીરની દેગ ભાંગી નાંખી. આટલું કહી દુરંવશ ત્યાંથી ચાલતો થયો. આ બનાવ પછી ફકી ગરીબી અને કંગાલીઅતની શીકાયત મહુબુબે ઇલાહીને રહી નહીં.

થોડાક દિવસ પછી હજરો લોકો સેવામાં આવવા લાગ્યા અને મુરીદોનું મંડળ વિશાળ થવા લાગ્યું. એક વખત મૈસાના હિસામુદ્દીન, મૈસાના જમાલુદ્દીન, અને મૈસાના અશરફુદ્દીન કાશાની વીગેરે સેવામાં હાજર હતા, ત્યારે મહુબુબે ઇલાહીએ ફરમાવ્યું કે “દિવસે રોઝા (ઝાપવાસ) રાખવો અને રાત્રે ઇબાદત કરવું કંઈ કઠીન નથી. સ્ત્રીઓ પણ કરી શકે છે. તે ઇબાદત (બકતી) અને મશગુલ (મનની એકાગ્રતા) કે જેથી કુરમે ખુશવંદી (હૃદયનિમગ્ન) હાસલ થાય છે તેથીજ ચીજ છે” લોકો આતુર હતા કે હજરત એ વિષય પર વીવેચન કરે, પરંતુ આપ શ્રી ખામોશ રહ્યા, અને કહ્યું કે એ વિષે ફરી કોઈ વાર કહીશ. આ બનાવને છ મહિના ગુજરી ગયા પછી એક દિવસ સર્વે લોકો શેખની મન્ઝીલમાં ભેગાં મળ્યાં હતા, કે મોહમ્મદ કાશિક જે અલાહીન ખિલ્જનો દરવાન હતો. તે ત્યાં આવ્યો, અને જુકીને બેઠો આપશ્રીએ તેને પૂછ્યું કે “ક્યાં હતા?” જવાબમાં તેણે કહ્યું કે “દિવાનમાં હતા. આજે હજરત સુલતાને પચાશ હજાર રૂપિયા લોકોને ભેટ આપ્યા છે. આ સાંભળી મહુબુબે ઇલાહીએ સર્વને સંબોધી પૂછ્યું” “આદશાહનું ઇનામ ઉત્તમ છે કે વચન પાલન?”

સર્વે લોકો ખોલી ઉઠ્યા “ હઝરત ! વચન પૂર્ણ કરવું ઉત્તમ છે. ” આ સાંભળી હઝરતે કંઈ કે “ જુઓ મકસુદ (ઉદ્દેશ) સુધી પહોંચવાની રીત એ છે કે પૂર્ણ એકાગ્રતાની સાથે એકાંતમાં બેસી ખુદાની તરફ ધ્યાન ધરવું જોઈએ, અને હંમેશા વજુની સાથે રહેવું જોઈએ અને જો રોઝદાર રહે તો ફીક, નહિતર ખોરાક પર સંતોષ માનવો જોઈએ, અને ચુપકીરી ધરમ કરવી જોઈએ.

ગુરૂ-વાણીની અસર

એક વેળા હઝરત મેહબુબે ઇલાહી દિલ્લીમાં આવતા ખ્વાગ્ન કુતુબુદ્દીન અખતયાર કાકીના મઝાર પર ગયા, ત્યાંથી પાછા ફરતાં જ્યારે તેઓ હા- શમરીપર પહોંચ્યા તો ખ્વાગ્ન હસન શાયર કે જેમની ઉંમર ૫૦ વરસથી વધુ હતી, અને પહેલાં વહેલાં હઝરતની સંગતમાં રહ્યા હતા, તેમને જોયા. આ વેળા ખ્વાગ્ન હસન ખોતાના સાથીઓ સાથે મંત્રપાનમાં મશગુલ હતા જ્યારે તેમણે હઝરત મેહબુબે ઇલાહીને જોયા તો આગળ વધ્યા અને એ એ પદ સાંભળાવ્યા:—

સાહ્લા આશદ કે મા હમ સોહ્ય તેમ .

ગરઝ સોહ્યતહા અસર ખુએ કુઝા અસ્ત.

ઝુદ્દ તાં ફિસ્ક અઝ દિલેમા કમ ન કરદ

ફિસ્ક માયાં ખિનહર અઝ ઝુદ્દે શૂમાંસ્ત.

આપે એ સાંભળી કંઈ “ હા, સોહ્યતની અસર હોય છે, આ વાણીની અસર ખ્વાગ્ન હસન પર એવી થઈ કે તેજ વખતથી સર્વ ગુનાહથી તોળા કરી શેખની સાથે થઈ ગયા, આ પછી એમણે જે ગઝલ કહી તેનો એક શયર એછે કે:—

અય હસન તૌબા આંગણે કરદી

કે તુરા કુવ્વને ગુનાહ ન માંદ

જ્યારે મોહમ્મદ શાહ તગલકે દિલ્હીને બરબાદ કરી દૌલતાબાદ વસાવવાનો હુકમ કાઢ્યો તો ખ્યામ હસન પણ દખ્ખણના મશાયખોની ઝીયારત કરવા અહીં સાથે સાથે ગયા, અને તેજ ઠેકાણે આપ સ્વર્ગવાસ થયા, માલાધાટ, દૌલતાબાદમાં એમની કબર છે,

લજન કવ્વાલી !!

શેખ નસીરુદ્દીન મેહમુદ કહે છે કે જ્યારે હજરત મેહબુબે ધલાહી “સમાઅ”ની તરફ દોરાતા તો અમીર ખુસરુ અને અમીર હસન કવ્વાલ જેઓ સંગીત-શાસ્ત્રમાં કમાલ ધરાવતા હતા, તેઓ હાજર થતા, અને મુબશ્શિર પણ કે જેઓ ઘણાજ મધુર કંઠ ધરાવતા હતા, ખોલાવવામાં આવતા; અમીર ખુસરુ થોડીક ગઝલો ખોલતા, અને પછી અમીર હસન કવ્વાલ અને મુબશ્શિર ગાતા. એક વેળા હજરતને હકીમ સીનાઈના એ બે શયરોથી કેળીઅત તારી થઈ ગઈ.

બેશ મનમા જમાલેગાં અફરોજ

વર નમુદી બર સિપંદ અસોજ

આ જમાલે તુ ચીસત હસ્તીએ તુ

દાં સિપંદે તુ ચીસત મસ્તીએ તુ

કુરા બેગ તુર્કને અલાઉદ્દીન ખિલ્જીના ખાસ નેહરોમાંથી હતો અને હજરત મેહબુબે ધલાહી પર શ્રદ્ધા રાખનારો હતો. ઉપરોક્ત બે શબ્દોને લખી બાદશાહ કને ગયો. બાદશાહે એ પદો વાંચ્યા,

અને અસ્વસ્થ થઈ ગયો, કુરામેગે વિનમ્રું આટલી બધી માન્યતાને મમતા છતાં આપ શ્રી હઝરત કને કેમ જતા નથી ? સુલતાન અલાઉદ્દીને કહ્યું “હું ધણોજ પાપી અને ગુનેહગાર હસ્ટી છું તેથી મને તેમની પાસે જતાં લજ્જા આવે છે. મારા કુંવરો ખીજરખાન અને શાદીખાન બંનેને શેખની સેવામાં લઈ જાઓ, લાખ રૂપિયા ભેટના અર્પણ કરો. અને મુરીદ બનાવી દો ” કુરામેગે એ હુકમ પઃ અમલ કર્યો.

ધનમાયા.

હઝરત મેહબુબે ધલાહીને સંસાર સાથે જે સંબંધ હતો તેની હકીકત નીચેની ખીના પરથી જાણી શકાય છે. એક દિવસે સુલતાન અલાઉદ્દીને એક જરજવાહિરથી ભરપુર કંદીલ શેખની પાસે મોકલી તે વખતે ત્યાં એક ફક્દર પણ બેઠા હતા તેણે જોઈને કહ્યું કે “ અરુ હસ્શયખ ! હદયા મુશતરિક ” (હે શેખ ! હદીયો ભાગમાં છે !) આથી આપે જવાબ વાળ્યો કે “ અમ્મા તન્હા ખુશતરિક ” (પરંતુ એકલા હોવુંજ બહેતર છે.) ફક્દર આ સાંભળી ઉભો થયો, પરંતુ આપે તેને અટકાવ્યો અને કહ્યું “ આથી મારો હેતુ એમ નથી કે તમને ભાગ આપવાની મારી ઈચ્છા નથી, બલકે એનો હેતુ એ છે કે તમે એકલાજ માલિક બનો તો બહેતર છે ” આથી આપે તુર્તજ સર્વે કૈં એ ફકીરને અર્પણ કર્યું. દુન્યાની દૃવલત પ્રત્યે આપ એવા બે પરવા હતા.

ગયબી ખજાનો !!

બ્યારે કુતુબુદ્દીન મુબારકશાહ ખીજરખાનનું ખુન કરી ગાદીપર બેઠો તો તેણે હઝરત સાથે ઝગડો કર્યો. આ તે સમય હતો કે કેવળ

આપના રસોડાનું ખર્ચ બે લગ્નરૂપીયા હતા. જેમજ તે રકમનોતો કંઈ સુમાર ન હતો કે જે બક્ષિસ ઇન્આમ ખજર અને માર્ગ ખર્ચના રૂપે લોકોને આપના દરબારમાંથી મળતી રહેતી હતી. કાઝી મોહમ્મદ ગઝનવી જે શેખ સાલખપર હા રાખતો હતો, તેને કુતુબુદ્દીન મુબારક શાહે પૂછ્યું કે શેખના આ સર્વે ખર્ચ શામાથી પુરા થાય છે ? તેણે જવાબ આપ્યો કે ઘણાખરા અમીર હિમરાવો નજરાણુ મોકલતા રહે છે. એ સાંભળી કુતુબુદ્દીને હુકમ કાઢ્યો કે ભવિષ્યમાં કોઈ શયખની પાસે જશે અથવા નજરાણુ મોકલશે તેની સલામતી નથી. આ વેળા નજરાણુની એવી સ્થિતિ હતી કે કોઈ દિવસે તો સવારથી લઈને સાંજ સુધીમાં બાર બાર લગ્નરૂપીયા આવી જતા હતા. જે વેળા શયખને આદશાહના એ હુકમનીખબર પડી ત્યારે હુકમ આપીદીધો કે “આદશાથી ખર્ચ ડબ્બ કરી દો.” જ્યારે આદશાહને આની ખબર પડી તો તે આર ગુસ્સે થયો, અને શેખને કહેવડાવી મોકલ્યું કે “કોઈ કોઈ વેળા મારી કને પણ આવ્યા કરો.” આના જવાબમાં શેખે કહેડાવ્યું કે “મારાથી એ બની શકે તેમ નથી.” પછી ખ્વાજન હસન શાયર સાથે કુતુબુદ્દીન મુબારક શાહના પીર જયાઓદીન ઇમીને કહેડાવી મોકલ્યું કે “આદશાહને મના કરી દો; કેમકે દુરવિશેની સત્તામણી કરવી હીક નથી” પરંતુ જયાઓદીન ઇમી સખ્ત ખીમાર હતા, અને એ ચાર દિવસોમાં તેમનો મંતેકાલ થઈ ગયો.

એક વાર એવું બન્યું કે મિત્રમંડળમાં જ્યાં આદશાહ પણ મૌઘુદ્દ હતા ત્યાં મેહુખે ઇલાહી પહોંચી ગયા, પરંતુ તેમણે આદશાહને સલામ ન કરી, કેટલાકનું કહેવું એમ પણ છે કે સલામ કરી પરંતુ

આદશાહે લક્ષ અપ્પુ નહિ. આ પછી આદશાહે લુકમ કર્યો કે જે અદવાડીયામાં એક વાર ન બની શકે તો દર મહિનાની શરૂઆતમાં જરૂર આવવું જોઈએ. સૈયદ કુતુબુદ્દીન ગઝનવી, શેખ વહીદુદ્દીન કન્ઝરી, માલાના ખુરસાનુદ્દીન, વિગેરેએ વિનવ્યું કે “આદશાહ એક અવિચારી યુવાન છે. જે મહિનામાં એકવાર લજરત કદ લઈ પધારે તો શો વાંધો છે.” આ કિપરથી આપે જવાબ આપ્યો કે “ઈન્શા અલ્લાહ ! જેવાશે” એ દિવસ પછી મહીનો પણ થયો અને હાજર થવાની તારીખ આવી પહોંચી લોકો આપને દયાણુ પૂર્વક જવા માટે કહેતા હતા પરંતુ આપ કાબિલિત્તર ન આપતા હતા. રાત્રે એક અજબ બનાવ બનવા પામ્યો કે ખુસરુખાને કે જે કુતુબુદ્દીનનો ઘણોજ વડાસો લેખાતક હતો તેણે આદશાહને કતલ કરાવ્યો. એટલે મેહબુબે ઇલાહી હવે સ્વતંત્ર બની ગયા.

ખુસરુખાને ગાદીએ બેસતાંજ બે વાતો કરી. એકતો એ કે એક લાખ રૂપીયા સર્વ મશાયખો માટે રવાના કર્યા. અલાઉદ્દીન જુનુદી. શેખ ફરીદુદ્દીન ગંજશકરના ખલીફા, શેખવહીદુદ્દીન અને શેખ રુકનુદ્દીનના ખલીફા શેખ હુસ્માન સખ્યાલના સિવાય સર્વેએ નાણાં કમુલ કર્યા. કેટલાકોએ અમાનત રૂપે રાખી મુક્યા અને કેટલાકોએ ખચ્ચી નાખ્યા લજરત મેહબુબે ઇલાહીનું ખર્ચ ખારે હતું તેથી આપે ફકીરોમાં એ રકમવહેંચી નાખી. બ્યારે ચાર મહીના પછી ગાઝીઉલ મુલકે ખુસરુને હાર આપી તેને કતલ કર્યો અને પોતે ગ્યાસુદ્દીન તગલક લકમ ધારણ કરી ગાદી પર બેઠો, ત્યારે તેણે ખુસરુખાને જે રકમ શાહી ખજાનામાંથી લોકોને વહેંચી હતી તે વસુલ કરવાની કોશીશ કરી, આથી લજરત મહેબુબે ઇલાહીને પણ તે રકમ પાછી આપવા કહ્યું તો એઓશ્રીએ કહેડાવા મોકલ્યું કે હું લોકોમાં વહેંચી ચુક્યો છું આ કિપરથી ગ્યાસુદ્દીન તગલક આપ પર ઘણો ગુસ્સે થયો.

જ્યારે શયખની વય ૯૫ વર્ષની થઈ દશે, ત્યારે આપ બીમારીનાં ભોગ થઈ પડ્યા: સાત દિવસ સુધી બિમાર રહ્યા. જ્યારે અતકાળ નજીક આવ્યો, ત્યારે જે કે આપ કને હતું તે મંગાવ્યું તો નોકરે કહ્યું કે જે કંઈ આવે છે તે રોજ ખર્ચ થઈ ગય છે, ફક્ત કેટલાક દગ્ગર માણ અનાજ રહ્યું છે. આપી આપે એ અનાજ તુર્તજ વહેંચી આપવા લુકમ કર્યો. આ પછી કપડાં લત્તાનો પુચકો મંગાવ્યો, અને એક દસ્તાર પહેરન મુસત્તા સાથે મોલાના ખુરડાનુદીન ગરીબને અર્પણ કર્યું. અને તેમને દક્ખાણ તરફ રવાના કર્યા. એજ પ્રમાણે એક પહેરન અને દસ્તાર શેખ યાકુબને આપી તેમને ગુજરાત તરફ રવાના કર્યા. એજ પ્રમાણે મોલાના જમાનુદીન ખવારઝમી અને મોલાના શમ્સને દસ્તાર અને પહેરન અર્પણ કર્યા; હવે કપડાંનો ખુચકો ખાલી થયો. આ વેળા શેખ નસીરુદીન અયોધ્યાવાળા ત્યાં મૌજુદ ન હતા, પરંતુ જ્યારે ૧૮ રખી કિલ આખર ૭૨૫ દિગરી ના દીને નસીરુદીન આવ્યા તો મેહુમુખે ઇલાહીએ તેમને જોડાવ્યા, અને ખરકા (ઝખ્ખો) અસા (લાકડી) મુસલ્લા અને નસ્વીદ અને કાષ્ટપાત્ર ઉપરાંત જે કંઈ શેખ ફરીદુદીન મસકિદ ગંગશકર પાસેથી મળ્યું હતું તે સર્વ તેમને હવાલે કરી દિલ્લી માંજ રહેવા કહ્યું. આ પછી હઝરત મેહુમુખે ઇલાહીએ અસરતી નમાઝ પઢી અને મગરિય પહેલાં આફ્રાની દુન્યાનો ત્યાગ કરી ગયા. એજ કેદાણે ગ્યાસપુરમાં (જે હાલ અરયસરા કે “નિઝામુદીન અવલીયા” કહેવાય છે) દફન કરવામાં આવ્યા. આપે લગ્ન કર્યાંજ ન હતા એટલે આપની કાઈ ઔલાદ આપની પાછળ ન રહી

એમ કહેવાય છે કે આદર્શાદ ગ્યાસુદ્દીન તગલક એમની સાથે દેખીતી રીતે એમ તો કેં દોષ રાખતો જણાતો ન હતો, છતાં એમને માટે દિલમાં દોષ ધરાવતો હતો, આથી જ્યારે આદર્શાદ અંગા-લથી પાછો ફર્યો ત્યારે શેખને કહેવડાવી મોકલ્યું કે “મારા દિલ્લી આવ્યાં પહેલા તમારે દિલ્લી મુકી દેવું” હજરત મહેમુમે ઇસાહીએ આ સાંભળી દર્શાવ્યું કે “હનુઝ દેલ્લી દૂર અસ્ત” (હનુ દિલ્લી દૂર છે) અને થયું પણ તેમજ, તગલકઆદ પહેલ્યાં પહેલાં ધરની છત પડી જવાથી ગ્યાસુદ્દીન તગલકનું મરણ નિષ્ચય. હજરત મેહુમુમે ઇસાહી આ અનાવથી કેટલીક વર્ષ પહેલાં વાસિલ અલક થઇ ચુક્યા હતા. એજ જમનાથી “હનુઝ દેલ્લી દૂર અસ્ત”ની કહેવત સાથે છે. આનું વર્ણન અદાવતીએ પણ કર્યું છે, પરંતુ આફ્રીકાવાસી મરાહુર મુસાફર ઇમ્ને અતુતા કે જે એ સમયે દિલ્લીમાંજ હતો તેણે પોતાના સફર નામામાં લખ્યું છે કે શેખનો દાન્તેકાલ એ અનાવથી ઘણી મુદત પહેલાં થઇ ચુક્યો હતો.

એમના જીવન પરથી બોધ.

આ છે મહેમુમે ઇસાહીનું ટુક જીવન વૃત્તાંત. હવે આપણી અને પ્રત્યેક મનુષ્ય કે જે એમનો વૃત્તાત વાંચે તેને જોઇએ કે આપના જીવન ચરિત્રમાં કમાલાત અને વિજાપતની શોધ આપના અખલાક-નિતીમાં કરે, કરામાતની શોધ શીકરમાં ન પડવું જોઇએ, સાથી પહેલાં તો અમારે એ જોવું જોઈએ કે આપનાં જીવનમાં ખાસ કિર્તિવંત અને ખાસ ધ્યાન આપના જોગ આપતો કઈ નજરે પડે છે, આપ શ્રીએ અન્નયુન છોડ્યું ત્યારથી આપનાં જીવનના કામપિણુ અનાવ એવો નથી કે જે આપની દહતા અને પૈયતા ન સામીત કરતો હોય-એઓ જ્યારે

હજી બાળક હતા, ત્યારે એમના પિતા શ્રીનો ઇન્તેકાલ થયો. એઓ આહતા તો સ્વતંત્ર થઈ શકતા હતા, પરંતુ એઓએ પોતાના લિલા સાલિયાની તાબેદારીથી મ્હોંડું ન ફેરવ્યું. અને શિક્ષણ કેળવણીથી ગારીલ ન થયા. જ્યારે બદાયુનમાં એવો કોઈ માણસ ન રહે કે જે એમના શિક્ષણને પુરું કરી શકે તો આપ દિલ્લી તરફ રવાના થયા આ વખતે ન રહેલો હતો કે ન કોઈ સફર કરવાનાં સગવડ ભરેલા સાધન હતાં. આથી બદાયુ નથી દિલ્લી જવું સહેલું ન હતું. પરંતુ એ સર્વે કપટો ઉઘાડવાનું એ માટે ઉચિત ધાર્યું કે તેઓ ગાણના હતાકે વિકસાપાદન કરવીએ તેમના પર ફરજ છે દિલ્લી આવી જે નિતી અને સદા ચરણથી કાર્ય કર્યું તે જાહેર છે કે એમના ગુરુ એમનાથી એટલા બધા રાજ થયા કે ધણીજ ટુંક મુદતમાં એમનો ખાસ વિદ્યાર્થીઓમાં એમની ગણના થવા લાગી.

શિક્ષણ ઉપરાંત જે વખત મળતો તેને પણ નકામો જવા દેતા નહિ બલકે શેષ નજીબીન જેવા મહા પુરૂષની સેવામાં એ સમય ગુજારતા. એનું પરિણામ એ આવ્યું કે એમના હૃદય પર જલ્દી અસર થવા લાગી. એક વેળા કુર્આનની આયત સાંભળી એ ઇખ્તિયાર થઈ ગયા, અને તુર્તજી હઝરત ગંજ શંકરની સેવામાં હાજર થયા. ત્યાં તેઓ ખીલકુલ કંગાળીઅત અવસ્થામાં હતા. છતાં અન્નેધન પહેંચ્યા પછી જે કુરબાની અંતે કપટની સાથે ઇવન ગુજાયું તે પણ વાંચકો વાંચી ગયા છે. પોતે ખુદ ભોજન રાંધતા હતા અને પીરની સેવા ધણીજ ફરમાંચરદારી સાથે અગતવતા હતા. ફરજ માટે જે બોધ એમને પોતાના પીરની તરફથી મળ્યો તે પર આપે હમેશા અમલ કર્યો. અને કદી કોઈની પાસે નાણાં કરજે લીધા નહી. અન્નેધનથી દિલ્લી આવ્યા પછી જે પાતી હાલતમાં આપે

7

7

7

7

7

7